

Bouwhistorie: nu en straks

A. de Vries

Inleiding

De bouwhistorie is een terrein dat zich niet in een zeer brede belangstelling mag verheugen en dat over het algemeen weinig inzichtelijk voor buitenstaanders is. Toch treedt het onderzoek naar historische bouwwijzen meer en meer uit haar isolement. In plaatselijke kranten verschijnen steeds meer artikelen over dit onderwerp en meer in het algemeen heeft de bijdrage van Koos Steehouwer in het NRC-Handelsblad van 6 februari 1990 (*De middeleeuwen teruggevonden*) zeer zeker aan een positiever beeld bijgedragen. Wellicht is de vroegere stilte rond het bouwhistorisch onderzoek te wijten aan het feit dat het vooral wetenschappelijk geïntereerd was en minder ten behoeve van de restauratiepraktijk verricht werd. Maar langzamerhand is ook de praktische betekenis groter geworden: de bouwhistorie ten behoeve van de instandhouding, ten behoeve van verantwoorde restauraties en niet te vergeten ten behoeve van bescherming. Dat laatste speelt zeker een rol bij de inventarisatie en bescherming van jongere bouwkunst. In dit bestek gaat het echter niet om de vakinhoudelijke kant, maar om de praktijk van het bouwhistorisch onderzoek, een aspect waar overigens veel te weinig aandacht voor bestaat.

Financiering

Over de financiële kant van het bouwhistorisch onderzoek is maar bitter weinig bekend. Hoeveel procent van de totale restauratiekosten bedraagt het bouwhistorisch onderzoek eigenlijk? Hoeveel wordt er landelijk aan besteed? Zijn er voldoende middelen? De antwoorden liggen niet voor de hand.

De beschikbare gegevens geven aan dat er procentueel weinig verschil is in onderzoekskosten bij grote of kleine restauraties. Als er verschillen zijn, zijn ze te verklaren uit het feit dat er twee soorten onderzoek zijn: kortlopend vooronderzoek en intensief onderzoek tijdens de werkzaamheden.

Bouwhistorisch onderzoek aan het gebouw zelf, tijdens een restauratie, bedraagt ongeveer 1 à 1,5% van de totale restauratiekosten. Vooronderzoek in de vorm van literatuur- en archiefonderzoek komt veel goedkoper uit en is natuurlijk veel meer afhankelijk van de hoeveelheid materiaal dan van de omvang van de restauratie.

Bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg is een relatief bescheiden bedrag voor bouwhistorisch onderzoek gereserveerd. Daarnaast is vooronderzoek subsidiabel, zodat een deel ook via het restauratie-budget loopt. Althans, indien de eigenaar die kosten wil maken. Soms wordt een onderzoek ook wel uit beide geldstromen bekostigd, in dat geval gaat het om een samenwerking tussen eigenaar/opdrachtgever en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Als deze bedragen bij elkaar worden opgeteld (dus onderzoeksbudget en gesubsidieerd onderzoek) dan blijkt dat slechts ca. 0,15% van het totale restauratiebudget aan bouwhistorisch onderzoek besteed wordt. Het stadskernonderzoek in Maastricht meegerekend – een niet regulier en eenmalig project van 4 jaar – maakt het bouwhistorisch onderzoek 0,4% van de restauratiebegroting uit. Vergeleken met Duitsland, waar 1% verplicht aan onderzoek wordt besteed, lijkt dat weinig. Dat is waar, maar die 1% wordt besteed aan 'Bauforschung', een begrip dat niet identiek is aan bouwhistorisch onderzoek. *Bauforschung* is veel ruimer en omvat al het onderzoek dat aan een gebouw verricht wordt – al het onderzoek ten behoeve van of naar aanleiding van een restauratie. *Bauforschung* impliceert ook onderzoek naar muurschilderingen, naar steensoorten en deels ook bouwtechnisch onderzoek. Een bouwtechnisch onderzoek als Zonnestraal of Gooiland is typisch *Bauforschung* – zij het dat de bouwhistorische component bij deze beide onderzoeksprojecten nauwelijks is uitgewerkt. Zo bezien is de situatie in Nederland vergelijkbaar met die in Duitsland, want uit het restauratie-budget is een bedrag van 1 miljoen gereserveerd juist voor dit soort onderzoek. Ook het Maastrichtse project is, althans wat het aandeel van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg aangaat, uit deze bron gefinancierd. En dan is er wel sprake van een percentage van 1% van de restauratiebegroting dat aan 'Bauforschung' wordt besteed. Dit niet ter geruststelling dat het allemaal wel meevalt, want het feit blijft dat het aandeel van het pure bouwhistorisch onderzoek ten opzichte van het bouwtechnisch onderzoek schrikbarend klein is, nl. 1:10!

Als de bouwhistorische activiteit in ons land afgemeten zou worden aan wat er financieel beschikbaar is, is die activiteit gering, zeker in vergelijking met het bouwtechnisch onderzoek. Aan de andere kant gebeurt er natuurlijk meer. De Rijksgebouwendienst besteedt een groot bedrag aan een syste-

matisch onderzoekprogramma van zijn eigen gebouwen. Ook op gemeentelijk niveau neemt het bouwhistorisch onderzoek hier en daar een prominente plaats in (in Utrecht is het uitzonderlijk goed geregeld: bij een restauratie van enige omvang verricht de gemeente altijd een bouwhistorisch vooronderzoek). Vanzelfsprekend is het bouwhistorisch onderzoek op gemeentelijk niveau echter nog lang niet.

Vanuit de particuliere hoek (eigenaren/architekten) wordt voor bouwhistorisch onderzoek nauwelijks geld uitgetrokken. Zelden staat op een begroting een post voor vooronderzoek. De initiatieven uit deze hoek zijn zeer incidenteel. Men zou kunnen zeggen dat daarom juist deze categorie gestimuleerd zou moeten worden tot het uitvoeren (of laten uitvoeren) van bouwhistorisch vooronderzoek. Veel zin zal dat vermoedelijk niet hebben. De oude generatie van gespecialiseerde restauratie-architecten, die zich wel voor onderzoek beijverde, is aan het verdwijnen. Goedkeuring van de architectenkeuze – zoals vroeger het geval was – is nu niet meer vereist. Terecht overigens. Maar dat heeft wel tot gevolg dat de restauratiemarkt meer en meer gedomineerd wordt door projektontwikkelaars en architecten die uitsluitend in nieuwbouw werkzaam zijn en die voornamelijk geïnteresseerd zijn in een zo snel mogelijke goedkeuring voor hun appartementen of kantoorruimte. Restaureren wordt steeds meer verbouwen. Het is niet eens met zekerheid te zeggen of de kwaliteit van de restauraties daardoor achteruitgaat, maar het is duidelijk dat de belangstelling voor het gebouwde verleden vanuit die hoek althans flink tanend is.

Wet- en regelgeving

Bouwhistorici hoort men wel eens verzuchten waarom het onderzoek niet verplicht gesteld kan worden of dat het een gemiste kans is dat het niet in de nieuwe monumentenwet is geregeld. Is dat terecht? Stel dat een eigenaar verplicht zou zijn om bij het indienen van een restauratie- of verbouwingsplan een onderzoeksrapport te leveren, dan is dat uitsluitend bedoeld om de aanvraag goed te kunnen beoordelen. En die beoordeling is nu juist de taak van de overheid (gemeente of rijk). Met andere woorden: als de overheid over meer gegevens wil beschikken om een plan te kunnen beoordelen en zij vindt dat daartoe onder-

zoek gedaan moet worden, dan moet zij ook zelf voor dat onderzoek zorgen. In de wet staat dat aan en vergunning voorwaarden verleend kunnen worden: *voorwaarden in het belang van de monumentenzorg*. Dit artikel 19 is, anders dan men wel eens hoort zeggen, uitdrukkelijk niet bedoeld om onderzoek te kunnen afdwingen, wel om eventueel voorwaarden te kunnen stellen aan vondsten of afkomend materiaal, of voorwaarden met betrekking tot het plan zelf als er bijzondere vondsten verwacht worden.

Bouwhistorisch onderzoek is en blijft derhalve een taak van de overheid, waarbij de subsidiabiliteit een stimulans is voor particulier initiatief. Een verdergaande druk op particuliere inzet door wet- of regelgeving is afwentelen van verantwoordelijkheden.

De toekomst van het bouwhistorisch onderzoek

Enkele feiten:

- De decentralisatie gaat voort, steeds meer gemeenten verlenen zelf vergunningen, binnen één jaar zullen vrijwel alle gemeenten dat doen.
- Het monumentenbestand zal na het MSP/MRP toenemen van 40.000 naar zo'n 55/60.000: dat wil zeggen dat het aantal vergunningen zal toenemen van 1400 naar ruim 2000 per jaar.
- Bij grote gemeenten met een goed geoutilleerd monumentenbureau vormt de advisering door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg op een gemiddeld restauratieplan van een gemiddeld woonhuis nauwelijks een meerwaarde in de besluitvorming, hooguit een toets. De gemeente is veel betrokkener en heeft het pand bij vooroverleg al grondig bekeken.

Als men deze zaken bij elkaar optelt dan moet de conclusie wel luiden dat de advisering door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg selectiever zal moeten, alleen bij belangrijke gebouwen of principiële vraagstukken en meer ingegeven door de vraag van de gemeente. Een volledige en diepgaande advisering, gebaseerd op bouwhistorisch onderzoek, door de RDMZ aan gemeenten met een goed 'monumentenapparaat' betekent immers dubbel werk en

draagt in verhouding tot de geleverde inspanning te weinig bij.

Het gevolg van deze ontwikkelingen is dat er wel eens minder bouwhistorisch objectonderzoek door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg gedaan zou kunnen gaan worden. Doordat er steeds minder grote gebouwen langdurig in de steigers staan, neemt ook die betrokkenheid van de bouwhistorici af. Restauraties als die van de Sint-Servaas zijn voorbij.

Wellicht komt de nadruk meer op thematisch onderzoek te liggen. De RDMZ heeft zich ten doel gesteld de landelijk aanwezige kennis op het gebied van de monumentenzorg en Nederlandse bouwkunst te 'bundelen'. Voor de opslag en ontsluiting van al die kennis wordt binnenkort een databank operationeel. Het is onontbeerlijk dat die ook gevoed wordt door gemeentelijke rapporten, die vaak gedetailleerde bouwhistorische informatie bevatten. In het verwerken en uitdragen van die kennis kan de bouwhistoricus een grote rol spelen.

Onvermijdelijk dient ook het terrein van ruimtelijke ordening en de stadsvernieuwing zich aan, een gebied waar de bouwhistoricus nog nauwelijks actief is. Onderzoeksthema's zijn bijvoorbeeld de verspreiding van de verschillende, vaak experimentele woningtypen in de zgn. '20-'40 wijken. Als bouwhistorisch onderzoek niet alleen is het onderzoek naar de geschiedenis van een gebouw, maar ook naar de geschiedenis van het bouwen, dan horen dergelijke projecten zeker tot de vakdiscipline. Waarom onderzoekt een bouwhistoricus immers wel de indeling van het middeleeuwse woonhuis, maar niet van 19de/20ste eeuwse volkswoningbouw? In projecten als tuindorp Het Lansink (Hengelo), Amsterdam 20-40 of Rotterdam 20-40 zitten zeker elementen van bouwhistorisch onderzoek. Het wil er alleen maar niet van komen, en dat is hoogst merkwaardig als men bedenkt dat van het totale bouwbestand tot 1940 10% oudere bouwkunst is en 90% jongere (1850-1940). Het onderzoeksterrein blijft traditioneel afgebakend tot de 10% oudere bouwkunst en de 90% jongere bouwkunst ligt braak.

Blijft de bouwhistoricus zich beperken tot de traditionele bouwkunst van voor 1850, dan zal de kloof tussen bouwhistorici en Technische Universiteiten, een kloof die er in feite al is, alleen maar groter worden, met als

gevolg dat de bouwhistorici buiten spel komen te staan. De bouwhistoricus die een gebouw als de Van Nellefabriek of de Van Tijenflat niet tot zijn werkterrein maakt, prijst zich zelf uit de markt. Dit terrein van nieuwe constructiewijzen, materialen en woningtypen is qua thematiek niet anders dan de traditionele bouwhistorische discipline. Wel is de inhoud anders, fundamenteel anders zelfs. Wordt het niet hoogtijd dat de bouwhistorici zich ook over dit gebied ontfemen?